

RELAȚIILE ECONOMICE ROMÂNNO-ELENE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ. CÂTEVA CONSIDERAȚII¹

Rezumat: Relațiile româno-elene au urmat, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea, un curs destul de sinuos, fiind influențate de diverse dispute bilaterale, mai ales în ceea ce privește probleme juridice particulare referitoare la moștenirea și succesiunea persoanelor de origine greacă, precum și la problemele minorităților. În ceea ce privește relațiile comerciale și economice bilaterale, acestea s-au dezvoltat continuu pe parcursul deceniilor interbelice, când balanța comercială româno-greacă a fost constant favorabilă României. Bazându-se în principal pe materiale de arhivă, lucrarea de față este o încercare de a evalua principalele aspecte ale relațiilor economice româno-grecești, varietatea și consistența schimburilor comerciale bilaterale, precum și diferențele și momentele de apropiere dintre cele două țări, în decursul unui interval de timp care cuprinde deceniile interbelice.

Cuvinte-cheie: perioada interbelică, relații româno-elene, Înțelegerea Balcanică, relații economice.

Dimensiunea economică a relațiilor româno-elene în perioada interbelică, una importantă de altfel, a avut o evoluție sinuoasă, în funcție de realitățile interne din cele două state, de contextul internațional (criza economică mondială), dar și de alți factori, de o mai mică sau mai mare însemnătate. Pentru o mai bună înțelegere a evoluției relațiilor economice interbelice dintre cele două state este necesară o scurtă evaluare a perioadei anterioare, cuprinsă între ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și debutul secolului al XX-lea, până la Primul Război Mondial.

* Cercetător științific II, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, e-mail: radutud2002@yahoo.com.

¹ O variantă extinsă a prezentei cercetări (ce include și anexe documentare și date economice statistice), parte din teza de doctorat a autorului, a fost publicată în volumul (Radu Tudorancea), *Relațiile româno-elene în perioada interbelică. Dimensiunea politică și economică* (Ρομμανο-ελληνικές σχέσεις κατά τον μεσοπολέμο. Πολιτική και οικονομική διάσταση), Editura Omonia, București, 2011

O primă Convenție de comerț și navigație între România și Grecia a fost semnată încă din 6/18 aprilie 1878, document care statua regimul schimbului de mărfuri dintre cele două state, pentru o perioadă de zece ani, având la bază clauza națiunii celei mai favorizate. Înainte ca documentul amintit mai sus să devină caduc, în martie 1884, guvernul elen a emis o hotărâre prin care erau introduse scutiri de taxe pentru o serie de mărfuri, precum marmură, cărbuni, animale vii, pește, legume, în vreme ce pentru cereale erau prevăzute reduceri semnificative². Suma acestor prevederi avantaja, în mod vădit, exporturile României către Grecia, însă această situație, favorabilă pentru statul român, avea să se deterioreze foarte curând, întrucât guvernul de la Atena a decis creșterea tarifelor de import, într-o asemenea manieră încât cerealele provenind din România erau cvasi-eliminate de pe piața din Grecia.

În cele din urmă, guvernul de la Atena, condus de Harilaos Trikoupis, s-a dovedit dispus să reconsidere prevederile anterioare, însă doar în cazul în care li s-ar fi aplicat un tarif convențional produselor de export grecești, variantă care avea să fie respinsă de partea română, întrucât nu se garanta produselor românești destinate pieței elene un statut similar cu cel al altor state. După denunțarea Convenției, în aprilie 1887, nivelul schimburilor comerciale dintre cele două state avea să fie influențat de taxele stabilite în 1885 și 1891 (cu unele modificări în 1893), pentru produsele elene exportate în spațiul românesc și de tarifele stabilite în 1886 și 1892, pentru mărfurile românești exportate în Grecia. În ansamblu, ca urmare a acestei situații, schimburile dintre cele două state au înregistrat o vădită tendință descendentă, subliniată și de Alexandru Marghiloman, ministrul Afacerilor Străine, care evidenția că unui segment substanțial al exportului românesc în Grecia, reprezentat de cereale și vite, i se aplicau taxe mai mari cu aproape 100% în comparație cu produsele provenind de la alte state, precum Rusia și Austro-Ungaria³.

Indiscutabil, nivelul scăzut al schimburilor comerciale dintre cele două state era și rezultatul unor tensiuni existente între Grecia și România. Într-o primă fază, acestea au fost determinate de presiunile diplomatice ale Bucureștiului pe lângă Poarta Otomană privind statutul aromânilor din Macedonia, Epir și Tesalia, apoi de sentința autorităților române în „afacerea Zappas”, fapt care a dus la întreruperea relațiilor diplomatice dintre România și Grecia, în 1892. Odată cu reluarea relațiilor diplomatice dintre cele două state, din inițiativa Greciei, în 1896, devenea din nou posibilă negocierea și încheierea unei noi convenții comerciale menită să îmbunătățească situația schimburilor comerciale dintre România și Grecia. În cele din urmă, o nouă Convenție comercială, parafată abia în decembrie 1900, va intra în vigoare la

² AMAE, fond Convenții Comerciale, Vol. 61 (Grecia), Atena, 28 iunie/9 iulie 1885, fila 19.

³ A se vedea Expunere de motive la Convenția de comerț și navigație dintre România și Grecia, în „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 18, ședința din ziua de 20 decembrie 1900, pp. 150–151.

începutul anului următor, fiind valabilă timp de șase ani. Esența acestui document constă în faptul că statele semnatare își acordau fără rezerve clauza națiunii celei mai favorizate. Același Alexandru Marghiloman aprecia importanța documentului semnat de cele două state, subliniind că, prin aplicarea Convenției, se asigura un debușeu cu „importanța lui pentru produsele noastre” și, în același timp, erau asigurate, la exportul pe piața elenă, pentru produsele românești, condiții similare cu cele aplicate produselor provenind de la state concurente puternice precum Austria și Rusia⁴.

Situația existentă până la semnarea Convenției dintre cele două state se reflectase într-o balanță comercială defavorabilă României, iar aplicarea Convenției, deși a însemnat o evidentă îmbunătățire a condițiilor de export, nu s-a tradus printr-o creștere spectaculoasă a schimburilor comerciale, în ciuda așteptărilor. Chiar și așa, aplicarea Convenției a dat un puternic imbold exporturilor românești de vite și cereale. În primul rând, pentru aceste categorii de produse, taxele au fost reduse cu 50% față de situația anterioară; în același timp, pentru segmentul lemnului de construcții, componentă importantă în exportul românesc, taxele erau eliminate⁵. Totodată, și pentru produsele elene destinate exportului pe piața românească, aplicarea Convenției (clauza națiunii celei mai favorizate) s-a dovedit un succes, mai ales prin prisma concurenței cu produsele turcești.

Specificul economiilor celor două state și rolul lor în ansamblul relațiilor economice bilaterale

Pentru elaborarea unor analize acurate privind evoluția relațiilor economice dintre cele două state, în perioada pe care o avem în vedere, se impune reliefarea, pentru fiecare dintre părți, a principalelor trăsături ale sistemului lor economic, profilul și evoluția acestuia. În privința Greciei, cel puțin doi factori extrem de importanți au influențat din plin evoluția economică a statului elen, de-a lungul perioadei interbelice: efectul valului de refugiați și consecințele marii crize mondiale asupra țării. În primul rând, trebuie să menționăm impactul reprezentat de valul de refugiați din Asia Mică (și nu numai), rezultat în urma schimbului de populație cu Turcia, dar și ca urmare a prevederilor Tratatului de la Neuilly, cu Bulgaria; dimensiunile acestui șoc (asociat, în istoriografia elenă, cu catastrofa din Asia Mică- **Μικρασιατική καταστροφή**), atât economic, cât mai ales social, pot fi pe deplin înțelese chiar și la o simplă evocare a cifrelor în cauză: în fond, era vorba, nici mai mult, nici mai puțin, decât de inserția a aproximativ 1,3 milioane de refugiați⁶, într-un stat a cărui populație, la vremea respectivă, nu

⁴ Vezi „Dezbaterile Adunării Deputaților”, 1900–1901, nr. 18, ședința din ziua de 20 decembrie 1900, p. 251.

⁵ Ibidem, f. 242.

⁶ Cifrele variază, de la autor la autor, între 1,3 și 1,6 milioane refugiați.

depășea 5,5 milioane locuitori. Potrivit unor date provenind dintr-un studiu elaborat de Ministerul Afacerilor Externe elen, în anul 1933, dintr-un total de aproximativ 1 220 000 refugiați sosiți pe teritoriul elen, în jur de 570 000 erau „cultivatori” (agricultori), iar restul de 650 000 proveneau din mediul urban⁷.

Pe deplin conștientă de acest impact, Societatea Națiunilor avea să dispună, prin Protocolul de la Geneva, din septembrie 1923, înființarea unei comisii internaționale având drept principal obiectiv tocmai chestiunea reprezentată de așezarea refugiaților în urma schimbului de populație elenoturc, fiind înaintată și o finanțare substanțială, prin intermediul a două împrumuturi preferențiale, totalizând peste 13 milioane de lire sterline⁸. Procesul de așezare a refugiaților, deși a condus, în timp, la o creștere semnificativă a suprafețelor cultivate și la apariția și dezvoltarea unor noi domenii de activitate (specifice populației care s-a așezat pe teritoriul Greciei), în ansamblu, a determinat totuși o agravare a situației economice a statului elen, care nici înainte de momentul schimbului de populație nu se afla într-o situație prea bună. În condițiile în care aproximativ 60% din populația Greciei depindea, în perioada interbelică, de agricultură pentru existență, iar terenul arabil era cultivat în proporție mare (3/4) cu cereale, creșterea populației a provocat o situație extrem de dificilă, statul elen fiind nevoit să importe, în medie, aproximativ jumătate din necesarul de cereale. Importul masiv de cereale a contribuit, în mare măsură, la perpetuarea unei balanțe comerciale nefavorabile, de-a lungul întregii perioade interbelice⁹.

În contextul mării crize economice mondiale, care a lovit în mod evident și Grecia, faptul că structura exportului elen era formată îndeosebi din produse care pot fi considerate de lux (precum tutun, stafide, ulei de măsline), a căror cerere s-a aflat în cădere liberă în perioada amintită, avea să se repercuteze și mai mult asupra balanței schimburilor comerciale ale statului elen¹⁰. Este de subliniat astfel că, până și spre sfârșitul ultimei decade interbelice, în anul 1938, Grecia era nevoită să importe trei sferturi din necesarul său de materii prime și mai mult de o treime din necesarul de cereale¹¹. Un alt element care trebuie amintit este legat de monitorizarea economiei elene de o comisie de experți internaționali, care avea autoritate în

⁷ Vezi *La Grèce et la crise mondiale*, Éditions de la Direction de la Presse au Ministère des Affaires Etrangères, Athènes, 1933, p. 10.

⁸ Comisia în cauză era formată din doi membri nominalizați chiar de Societatea Națiunilor, precum și din doi experți eleni, numiți de guvernul de la Atena.

⁹ Vezi lucrarea lui L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York, 1961, p. 678.

¹⁰ Ibidem. Asupra efectelor crizei economice mondiale vom reveni de-a lungul acestui studiu.

¹¹ Ibidem, p. 680. Balanța schimburilor comerciale elene continua astfel să fie nefavorabilă, cu atât mai mult cu cât deficitul existent nu a mai putut fi atenuat, cum se întâmplase în anii anteriori, prin influxul de sume în valută trimise de emigranți; în condițiile crizei economice și efectelor sale pe termen lung, sumele amintite au scăzut semnificativ.

mai multe chestiuni legate de cheltuielile bugetare, plata împrumuturilor contractate de statul elen, starea de ansamblu a economiei elene¹².

În evaluarea stării economice a României în deceniile interbelice, trebuie pornit de la noua situație creată după sfârșitul Primului Război Mondial, care a însemnat, în primul rând, emergența unei entități statale semnificativ extinsă, cuprinzând și provinciile istorice Basarabia, Bucovina și Transilvania, echivalentă, în termeni reali, cu o semnificativă creștere a suprafeței agricole a României, coroborată, bineînțeles, cu o creștere la fel de importantă din punct de vedere demografic. Totuși, economia românească se afla în declin, iar efectele războiului erau extrem de vizibile. Așa se face că, în 1919, România realiza doar 20–25% din producția anului 1913, lucru care, potrivit experților în economie, putea fi interpretat ca o involuție de 10–15 ani¹³. Structura economiei românești¹⁴ era dominată în mod covârșitor de agricultură, al cărei element de referință a fost, indiscutabil, aplicarea reformei agrare din anul 1921, în urma căreia aproximativ 1,4 milioane de familii țărănești au primit 3,7 milioane de hectare teren arabil¹⁵. Chiar și în aceste condiții, agricultura românească a înregistrat progrese, producția atingând în anul 1929 maximum perioadei interbelice, adică aproximativ 13,6 milioane de tone. De altfel, este de menționat că în ansamblu, cerealele au continuat să reprezinte o mare parte din exporturile românești, în condițiile în care România deținea poziția

¹² Este de subliniat că și în aceste condiții, situația datoriei externe a Greciei a continuat să fie îngrijorătoare, agravată fiind de datoriile acumulate în timpul Primului Război Mondial, de chestiunea schimbului de populație cu Turcia, cu tot ce a decurs de aici și, nu în ultimul rând, de scăderea drastică a produsului intern anual, ca urmare a crizei economice mondiale. Astfel, avea să se ajungă la situația în care, la sfârșitul lui martie 1940, datoria externă a Greciei să se ridice la 630 de milioane dolari, procentul plăților externe în cadrul bugetului național elen ajungând la 9,25%, cel mai înalt în comparație cu cel al celorlalte state din zonă (România, de exemplu, înregistra un procent de 2,32%, Bulgaria 2,98%, iar Iugoslavia cel mai scăzut procent, de numai 1,68%). Vezi, pe larg, date comparative, în *South Eastern Europe: A Political and Economic Survey*, London, 1939, pp.78–79.

¹³ Vezi Gheorghe Dobre, *Nivelul și structura economică a țării în anii 1918–1921*, în „Progresul economic în România. 1877–1977”, coordonator prof. univ. dr. Ioan V. Totu, Editura Politică, București, 1977, p. 217.

¹⁴ În privința politicii economice a României, în anii premergători „marii crize”, vezi lucrarea lui Ioan Saizu, *Politica economică a României între 1922–1928*, Editura Academiei, București, 1981.

¹⁵ Detalii privind reforma agrară și efectele sale, în D. Șandru, *Reforma agrară din 1921*, București, Editura Academiei, 1975. Ca urmare a reformei, proprietatea de sub 10 hectare cuprindea 73,7% din totalul suprafeței agricole, lotul mediu al unei familii de țărani fiind de 3,8 hectare, în condițiile în care pragul necesar pentru rentabilitatea și independența unei familii țărănești era de 5 hectare. Bineînțeles, odată cu trecerea anilor, și această situație s-a deteriorat, în contextul fărâmițării proprietăților în urma moștenirii sau vânzării.

de lider în Europa la producția de porumb, locul patru în Europa la producția de grâu și locul întâi în lume la producția de floarea soarelui¹⁶.

Primele chestiuni de ordin economic în relațiile dintre România și Grecia la debutul perioadei interbelice sunt legate de îngrijorarea stârnită la Atena, după război, de cotațiile derizorii ale valorii leului românesc, care au generat nedumerire și îngrijorare în cercurile comerciale grecești privind situația economică a României, mai ales că în presa elenă începuseră să apară articole care analizau această situație, subliniind că „situația României este foarte precară, iar finanțele statului în ajun de faliment”¹⁷. Unul dintre funcționarii reprezentanței României la Atena, îngrijorat de amploarea pe care o luase acest curent în presa elenă, a considerat necesar să prezinte, într-un ziar elen de mare tiraj, „Patris”, punctul de vedere al statului român privind situația economică reală a României. Articolul în cauză sublinia că, dincolo de cotațiile scăzute ale leului românesc, economia românească era departe de pragul falimentului, iar situația economică a României era una a unui stat participant la războiul mondial, care avusese mult de suferit de pe urma războiului¹⁸.

Foarte curând, îngrijorărilor comercianților eleni aveau să li se alăture, de această dată, cele ale cercurilor de afaceri din România, legate de mersul evenimentelor din Asia Mică și de impactul acestor evenimente asupra statului elen. De altfel, în luna iulie 1921 expirase și Convenția comercială semnată înainte de debutul Primului Război Mondial, astfel încât exista un vid în ceea ce privește reglementarea schimburilor dintre cele două state. În scurt timp, relațiile comerciale dintre Grecia și România aveau să fie reglementate printr-un aranjament provizoriu, încheiat pe trei luni și reînnoit continuu, României aplicându-i-se tarifele convenționale sau minimale, însoțite de clauza națiunii celei mai favorizate. Statul elen avea să facă însă cunoscut tuturor statelor ce se aflau în raporturi comerciale cu Grecia, că în procesul de aplicare a noului său tarif vamal, votat la 22 decembrie 1923 și modificat ulterior, denunța toate convențiile și aranjamentele comerciale încheiate anterior, începând cu data de 10 septembrie 1924. De la data menționată și până la 11 septembrie 1926, statul român s-a bucurat de tratamentul națiunii celei mai favorizate, urmând ca de la 11 septembrie 1926 mărfurilor românești să li se aplice tariful minimal, fără clauză¹⁹.

O analiză a atașatului comercial al României pentru Turcia și Grecia menționa că noile reglementări vamale grecești, cu toate că prevedeau un tarif

¹⁶ Vezi unele considerații în acest sens la Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918–1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, București, 1996, p. 13.

¹⁷ AMAE, fond Atena, vol. 73, Nota no. 35, din 14–27 februarie 1920, fila 155.

¹⁸ Ibidem, ff. 155-156. Articolul se încheia printr-un apel adresat comercianților eleni, îndemnându-i să aibă răbdare, întrucât curând aveau să poată importa din România, în contul capitalurilor lor plasate în băncile din România, cereale, petrol, lemne.

¹⁹ AMAE, fond Atena, vol. 91, Raportul Atașatului comercial pentru Turcia și Grecia din 21 septembrie 1926, f. 92.

minimal și unul maximal, erau, în comparație cu cele anterioare, ultra protecționiste, astfel încât chiar și tariful minimal era unul foarte ridicat iar reciprocitatea aplicării lui nu putea avantaja exportul României în Grecia²⁰. Aceeași evaluare evidențiază faptul că guvernul elen avea intenția de a specula, dată fiind situația Greciei ca țară importatoare, nevoile de debușeu ale țărilor exportatoare, evitând pe cât posibil admiterea clauzei națiunii celei mai favorizate, în schimbul reciprocității, fără ca aceasta să nu îi ofere și un avantaj real pentru produsele de export grecești, impunând țărilor contractante cumpărarea unor produse tradiționale de export elene precum tutun, stafide, vinuri și covoare²¹. Având în vedere eventualitatea unor negocieri între statul român și cel elen, în scopul încheierii unei convenții comerciale, reprezentantul român arăta, în același timp, că Grecia, pe deplin conștientă de profundul interes al părții române de a nu pierde poziția pe piața ei, ar fi putut obiecta, în timpul negocierilor legate de încheierea unei noi convenții, că nu câștigă nimic dacă România i-ar acorda doar tariful minimal, fără să îi asigure și un regim liber de import a produselor sale în România²².

Analiza realizată de către atașatul comercial român nu pierdea din vedere, în același timp, faptul, evident de altfel, că exporturile României în Grecia erau în continuare mult mai mari decât importurile statului român din Grecia, în condițiile în care era de așteptat o creștere a importurilor produselor de primă necesitate datorită stabilirii în Grecia a unui însemnat număr de refugiați, ca urmare a schimbului de populație cu Turcia. Nu lipsit de importanță era și faptul că pe teritoriul României își desfășurau activitatea un număr considerabil de comercianți greci, legați prin legături de rudenie cu cei din Grecia, interesul acestora de a exista un acord între cele două state putând fi de asemenea exploatat, pe durata negocierilor dintre cele două state pentru încheierea unui acord comercial. Concluziile analizei atașatului comercial român subliniau că situația României, ca țară exportatoare în Grecia, nu părea critică, singurele probleme putând apărea doar în cazul în care partea română ar fi supus produsele elene la un regim maximal, situație în care guvernul elen ar fi fost nevoit să aplice și el, în contramăsură, tariful maximal²³.

Dinamica relațiilor comerciale între România și Grecia este reliefată de un tablou statistic extrem de sugestiv, alcătuit pentru perioada 1910–1924, ce indică nivelul importurilor de produse românești în Grecia și cel al exportului în România de produse grecești²⁴. Din studiul datelor existente, rezultă că

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, f. 93.

²³ Ibidem, f. 94.

²⁴ AMAE, fond Atena, vol. 91, Tablou statistic de comerț exterior al Greciei cu România, nenumărat.

valoarea produselor românești exportate în Grecia, de-a lungul perioadei cuprinse între anii 1910–1924, a crescut continuu și în mod semnificativ, în vreme ce valoarea produselor elene importate în România, deși a înregistrat, la rândul ei, o creștere, aceasta a fost una moderată. Valorile sunt de departe în favoarea României, diferența cea mai mare între cele două state înregistrându-se la finalul perioadei avute în vedere, anume în anul 1924, atunci când România a exportat în Grecia produse a căror valoare s-a ridicat la suma de 360 195 123 drahme, în vreme ce Grecia a exportat în România mărfuri totalizând 33 950 270 drahme, adică de aproape 11 ori mai puțin ²⁵. Date fiind valorile exprimate în tabelul amintit, era de înțeles interesul deosebit al României de a menține raporturile comerciale cu Grecia și de a încerca să încheie cu statul elen, cât mai repede cu putință, un nou acord comercial, în condițiile în care guvernul elen avea să aplice curând tariful vamal maximal fără distincție sau prelungire, tuturor țărilor cu care nu avea semnat un acord provizoriu sau o convenție comercială. Ca urmare a negocierilor derulate între oficiali ai celor două state, la 28 martie 1927, printr-un schimb de note, era semnat un acord comercial bilateral provizoriu româno-elen. Acest acord a fost un adevărat succes pentru România, dată fiind dificultatea întâmpinată de partea română în a convinge guvernul elen de a acorda tratamentul națiunii celei mai favorizate, statut ce nu fusese acordat statelor cu o balanță activă (cum era situația statului român) față de Grecia, decât în schimbul unor avantaje precum reduceri de tarif pentru produsele elene și asigurarea din partea statelor contractante că urmează să cumpere o anumită cantitate din anumite produse (tutunuri, stafide, citrice sau covoare)²⁶. Nu întâmplător, atașatul comercial român pentru Grecia și Turcia sublinia, de altfel, în raportul său, că era de ajuns, pentru a se înțelege cât de mult câștigase România din acel acord, să se facă o comparație între coloanele tarifului maximal și minimal, diferența rezultată fiind semnificativă ²⁷. De altfel, la nivelul anului 1928, devenise la fel de clar, ca și în anii anteriori, că nivelul exportului produselor românești în Grecia față de cel al exportului grecesc în România era în continuare net favorabil părții române. Mai mult, partea română se afla pe o poziție și mai bună pe relația cu piața elenă întrucât intrarea în vigoare a convențiilor semnate de către Grecia cu Iugoslavia și Albania așeza mărfurile românești pe picior de egalitate cu acelea provenind din statele amintite²⁸. Din articolul patru al acordului semnat de către România și Grecia reieșea în mod evident că statutul națiunii

²⁵ Ibidem. Diferențe mari s-au înregistrat și în anii 1923, 1922, 1921 și 1924.

²⁶ AMAE, fond Atena, vol. 74 bis, Raportul din 28 ianuarie 1928, expediat de atașatul comercial pentru Turcia și Grecia (semnătură ilizibilă), f. 109.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

cele mai favorizate avea în vedere tot ce privea „comerțul, industria și navigația, fie că era vorba de persoane, societăți, nave sau mărfuri”²⁹.

Rezultatele semnării acestui acord cu statul elen au apărut relativ repede, ele putând fi observate cel mai bine prin evaluarea poziției pe care România o deținea în balanța comercială a Greciei. Astfel, într-o comparație cu statele vecine și cu o structură a producției aproape similară celei românești, România ocupa, în balanța comercială a Greciei, primul loc, la sfârșitul anului 1928. România exporta în Grecia bunuri valorând 796 990 100 drahme și importa din Grecia bunuri valorând 56 658 300 drahme, în condițiile în care Iugoslavia, aflată pe poziția următoare, exporta în Grecia bunuri în valoare de 605 453 200 drahme și importa din Grecia bunuri în valoare de 39 027 000 drahme³⁰. Deosebit de interesantă este ponderea ocupată de diferite produse românești în ansamblul importurilor elene, pe cele mai importante categorii de produse, la sfârșitul anului 1928 și începutul anului 1929. Astfel, la importurile de grâu ale Greciei, România ocupa poziția a patra, cu un total de 3 597 de tone, liderul fiind Argentina, care furniza Greciei 48 073 tone. La porumb, România era cel mai important exportator pe piața elenă, cu un total de 8 618 tone, fiind urmată de Bulgaria și Turcia³¹. România era, de asemenea, cel mai important exportator în Grecia și în ceea ce privește lemnul de construcție, cu 146 920 m³, pe pozițiile următoare situându-se Suedia, cu 24 106 m³ și Italia, cu 4 312 m³³². Și în ceea ce privește produsele petroliere, România avea o poziție dominantă, fiind cel mai important furnizor de benzină (31 421 tone, aproape exclusivitate), cel mai important furnizor de țiței (36 379 tone) și al doilea furnizor de uleiuri minerale (976 tone), după SUA, precum și al doilea furnizor de petrol lampant, după URSS³³.

Dintr-o ierarhie alcătuită de Direcția Generală de Statistică, rezultă că Grecia ocupa, în comerțul exterior al României, locul al șaselea, din 23 de state importatoare de produse românești și locul al treilea în rândul statelor față de care România avea o balanță comercială activă³⁴. Nu trebuie omis faptul că intensificarea schimburilor româno-elene s-a produs și pe fondul semnării, la

²⁹ Ibidem. Potrivit raportului, vasele comerciale românești se bucurau, ca urmare a încheierii acordului dintre cele două state, de același regim acordat vaselor aflate sub pavilion italian, sârbesc, francez sau englez, ale căror state semnasera, odată cu convenția comercială, și o convenție de navigație cu statul elen. Atașatul comercial român recunoștea că dacă guvernul elen s-ar fi limitat la a semna doar un acord tarifar, numai pe baza tarifului minimal, fără a oferi și clauza națiunii celei mai favorizate, „situațiunea ar fi fost foarte grea pentru noi”.

³⁰ AMAE, fond Atena, Vol. 74 bis, Raportul referitor la populația Greciei și evoluția ei de la 1821 până în 1928, din 4 aprilie 1929, fila 177, semnat de Nicolae Mănescu.

³¹ Ibidem, „Produsele românești în balanța comercială a Greciei”. Pentru cuantumul exporturilor provenind din alte state exportatoare pe piața elenă.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

Geneva, a Pactului de neagresiune și arbitraj dintre România și Grecia, în martie 1928, factor ce a apropiat sensibil cele două state. Criza economică mondială avea să-și facă simțite efectele în ambele state, însă statul elen a avut mai mult de suferit ca urmare a acesteia, dat fiind faptul că Grecia înregistra, în mod constant, o balanță comercială deficitară³⁵. În privința cauzelor agravante ale crizei, pentru România, un contemporan, anume profesorul Teofil Sauciuc Săveanu, ministru secretar de stat în guvernul național țărănesc, identifica, între altele, efectele nefaste ale războiului, faptul că eforturile de refacere economică nu fuseseră încheiate, după cum nu fusese încheiat nici procesul de unificare a resorturilor economico-financiare ce a urmat unificării teritoriale, reforma agrară – legiferată dar nefinalizată, slaba capacitate de rezistență a micii gospodării țărănești și insuficiența creditelor³⁶.

De cealaltă parte, în Grecia, într-o tentativă de a îmbunătăți situația economică precară a statului elen, guvernării de la Atena au reușit, în urma unui proces dificil, derulat înainte de apariția crizei economice mondiale, să stabilizeze dragma (în 1928). Stabilizarea drahmei a fost însă una de scurtă durată, iar dificultățile financiare ale Greciei s-au accentuat începând cu 1929, în ciuda eforturilor autorităților elene. De altfel, și înainte de stabilizare, în perioada 1927–1928, dragma avusese un curs forțat. Nici măcar înființarea Băncii Greciei, la sfârșitul anului 1927, ale cărei atribuțiuni erau limitate la emisiuni monetare (spre deosebire de predecesoarea sa, Banca Națională a Greciei, ale cărei operațiuni ieșeau din cadrul strict al unei bănci de emisiuni, derulând, între altele, și credite agricole pe termen lung, lucru ce făcea să fie privită cu neîncredere în mediile financiare internaționale), nu adusesese o îmbunătățire a situației, mai ales că și conjunctura externă era una defavorabilă³⁷. Astfel, abandonarea etalonului aur de către Anglia avea să determine Banca Greciei să părăsească și ea lira sterlină, orientându-se spre dolarul american. Anul economic 1931–1932 însemnase pentru Grecia înregistrarea unui deficit de peste 240 de milioane de drahme³⁸, un alt semnal destul de îngrijorător pentru economia greacă. Mai mult, în disperare de cauză, Venizelos încercase să obțină un împrumut extern de 80 de milioane de dolari, tentativă care însă a eșuat, sporind deruta din mediile financiare elene.

³⁵ Pentru România, criza economică a însemnat, prin prisma schimburilor comerciale, pierderea piețelor de cereale, din cauza unor măsuri protecționiste ale partenerilor tradiționali ai României, pierdere pe care autoritățile au încercat să o limiteze prin încurajarea exporturilor de petrol și produse petroliere.

³⁶ Ion Bitoleanu, *Imperativul unei noi ordini politice și economice internaționale în debaterile Parlamentului român (1919–1939)*, în „Revista de Istorie”, tom 42, nr. 10, 1989, p. 1014.

³⁷ AMAE, fond Atena, Vol. 76 bis, „Situația convențională și a schimburilor comerciale dintre România și Grecia”, f. 386.

³⁸ Apostolos Vacalopoulos, *Histoire de la Grèce moderne*, Éditions Horvath, 1975, p. 251. Situația financiară a Greciei i-a adus lui Venizelos puternice critici din partea opoziției elene, mai ales din partea popularilor, în frunte cu Panaghis Tsaldaris.

În ciuda tuturor eforturilor, nu se reușise o stabilizare a monedei naționale, drahma fiind în formă stabilizată numai în raport cu dolarul, cursul său efectiv fiind în continuă scădere³⁹. Acest lucru avea să conducă la abandonarea etalonului aur la 26 aprilie 1932, revenindu-se la cursul forțat⁴⁰.

În paralel cu unele măsuri privind devalorizarea drahmei, cuprinse în legea din 26 aprilie 1932, o altă lege, emisă în același context, la începutul lunii mai a aceluiași an (legea nr. 5426), cuprindea și prevederi care vizau limitarea importului de bunuri, prin intermediul unui regim de contingentare a importurilor. Respectiva măsură legislativă avea să stârnească neliniște la București, dat fiind locul pe care îl ocupa Grecia în ansamblul schimburilor comerciale ale României. Pentru a explica această neliniște este necesar să expunem cadrul legal ce reglementa schimburile dintre Grecia și România la momentul respectiv. Bunăoară, acordul comercial provizoriu semnat de către cele două țări în 1927, ale cărui prevederi și efecte au fost enunțate anterior, fusese prelungit de mai multe ori, până în momentul când, la 11 august 1931, avea să fie semnată, cu ocazia vizitei lui Eleftherios Venizelos în România, o Convenție de Comerț și Navigație, care a intrat în vigoare începând cu 1 septembrie 1931.

Convenția de Comerț și Navigație dintre România și Grecia de la 11 august 1931

Esența acordului bilateral amintit mai sus, încheiat între statul elen și cel român cu ocazia vizitei șefului guvernului elen, Eleftherios Venizelos, în România, rezidă în faptul că tratamentul clauzei națiunii celei mai favorizate fusese acordat în mod nelimitat și necondiționat, făcându-se referire la taxele vamale, taxele accesorii, modul de percepere, formalitățile și sarcinile la care operațiunile de vămuire puteau fi supuse⁴¹. De drepturile stipulate în noul act bilateral semnat de către Grecia și România urmau să se bucure supușii fiecărei țări pe teritoriul celeilalte, existând de asemenea prevederi privind taxele și tratamentul general al produselor unui stat exportate în celălalt stat⁴².

³⁹ AMAE, fond Atena, vol. 76 bis, „Situația convențională și a schimburilor comerciale dintre România și Grecia”, f. 387.

⁴⁰ Deși cursul drahmei era determinat de variația cererii și a ofertei, acest „joc cerereofertă” era reglementat de lege. Valoarea drahmei a fost coborâtă la aproape 43% din paritatea sa anterioară față de aur.

⁴¹ AMAE, fond Atena, vol. 76 bis, „Convențiunea de Comerț și de Navigație dintre România și Grecia din 11 august 1931”, f. 403.

⁴² Ibidem. Convenția de Comerț și de Navigație avea în vedere de asemenea și situațiile în care clauza nu putea fi aplicată, cuprinse în articolul 8 al documentului. Una din situații se referea la regimul special pe care una din părțile contractante l-ar fi putut institui în materie tarifară, pentru importurile destinate a facilita reglementările financiare rezultând din starea de război în care ele se găseau în timpul conflagrației mondiale. O altă situație în care clauza nu se aplica lua în calcul taxele și privilegiile ce puteau fi acordate în viitor de către una din părțile contractante, prin Convenții

Articolul 16 al aceluiași acord bilateral reglementa navigația vaselor provenind din statele semnatare. Astfel, se acorda vaselor fiecărei părți contractante un tratament egal cu acela al vaselor proprii ale părții respective în porturile maritime, în ceea ce privește libertatea de intrare în port, utilizarea sa și accesul la facilitățile de încărcare și de descărcare, și la operațiunile comerciale în ansamblul lor⁴³. Ca și în cazul reglementărilor vizând aplicarea clauzei națiunii celei mai favorizate, și în cazul navigației existau unele situații în care tratamentul de reciprocitate nu se aplica, acestea fiind incluse în articolul 28 al amintitului document. Odată cu Convenția de Comerț și Navigație, cele două state semnaseră la aceeași dată și o Convenție de Stabilire, a cărei esență consta în faptul că resortisanții fiecăruia dintre statele semnatare urmau a se bucura, pe teritoriul celuilalt, în ceea ce privește persoana și bunurile lor, de aceleași „drepturi, privilegii și favoruri”, ca și naționalii, așa încât resortisanții fiecăreia dintre părțile semnatare puteau, respectând legile țării respective, să călătorească, să se stabilească pe teritoriul celuilalt stat sau să-l părăsească fără a fi supuși restricțiilor de orice natură⁴⁴. Nu mai puțin important era și faptul că supușii unuia din state puteau, în baza Convenției de Stabilire, să exercite pe teritoriul celuilalt, orice fel de comerț sau industrie, precum și orice meserie sau profesie potrivit clauzei națiunii celei mai favorizate; egalitatea de drepturi era stabilită și în ceea ce privește „societățile civile sau comerciale precum și orice altă întreprindere”⁴⁵.

Urmare a aplicării acordului comercial bilateral din 11 august 1931, balanța comercială a României pe relația cu Grecia a continuat să fie activă. Astfel, în vreme ce în anul 1930 România a exportat în Grecia mărfuri totalizând 696 169 000 lei, importând produse în valoare de 201 427 000 (raport de 1/3,4), în anul 1931, primul an în care începea să fie aplicată noua convenție comercială (e drept că doar pentru câteva luni, întrucât convenția a intrat în vigoare începând cu 1 septembrie 1931), statul român a exportat în Grecia bunuri totalizând 633 224 000 lei, importând mărfuri în valoare de 152 902 000 lei (un raport de 4,1 la 1 între export și import)⁴⁶. Primul an întreg în care convenția de comerț din 1931 a fost aplicată, anul 1932, a însemnat o creștere și mai clară a exporturilor românești, care au totalizat nu mai puțin de 746 562 000 lei, față de nivelul importurilor provenite din Grecia, care au atins în același an suma de 141 816 000 lei (un raport de 5,2 la 1, superior celui

multilaterale la care cealaltă parte contractantă nu ar fi participat, în cazul în care respectivele taxe sau privilegii erau stipulate în convenții multilaterale de interes general, încheiate sub auspiciile Societății Națiunilor, înregistrate de către ea și deschise adeziunii tuturor statelor.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem. Convenția de Stabilire între România și Grecia din 11 august 1931, articolul 1.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ AMAE, fond Atena, Vol. 76, Balanța comercială dintre România și Grecia de la 1929 până în 1934, f. 155.

înregistrat în anii anteriori)⁴⁷. Valorile exportului României către Grecia au continuat, aşadar, să fie mult superioare importurilor provenind din această ţară, în ciuda neliştilor pe care le provocase la Bucureşti adoptarea, în Grecia, a legii privind contingentarea importurilor, în aprilie 1932, amintită anterior. Legea în cauză neliştise autorităţile de la Bucureşti întrucât, potrivit articolului 1, miniştrilor Economiei Naţionale şi Finanţelor din guvernul de la Atena le era acordat dreptul de a dispune, pe baza unor decizii comune, interzicerea la import a oricăror mărfuri, limitarea cantitativă a mărfurilor importate, subordonarea importului la aprobări speciale, ridicarea taxelor la import precum şi chiar interzicerea importării de mărfuri pentru care nu se acordaseră deize. Respectiva măsură legislativă era, fără îndoială, o tentativă a autorităţilor de la Atena, îngrijorate de statutul perpetuu al Greciei, de stat cu o balanţă comercială deficitară, de a îndrepta această situaţie. Decretul din 7 mai 1932 privind contingentarea importurilor greceşti stabilea patru categorii de produse de import în Grecia, anume mărfuri limitate la import cantitativ (categoria I), mărfuri al căror import era admis cu aprobarea ministerului Economiei Naţionale (categoria a II-a), mărfuri al căror import era limitat, putând fi efectuat în schimbul unui export compensatoriu, de mărfuri greceşti (categoria a III-a) şi o ultimă categorie, a IV-a, reprezentată de mărfurile libere la importul în Grecia⁴⁸. Este important de menţionat că acest regim de contingentare avea să fie menţinut în vigoare trei ani, până la 30 iunie 1935, iar efectele sale nu au fost cele scontate de către autorităţile de la Atena, întrucât fuseseră supuse contingentării mare parte a produselor de primă necesitate, pe care Grecia le obţinea dintotdeauna, în mare parte, din importuri (anume vite, cereale, zahăr şi alte produse alimentare)⁴⁹. Aşadar, punerea în aplicare a decretului în cauză a evidenţiat faptul că, deşi starea precară a economiei elene impunea reducerea soldului pasiv al balanţei comerciale, acest lucru nu putea fi dus la îndeplinire decât luându-se în consideraţie capacitatea producţiei interne elene, destul de limitată, de a acoperi necesarul pieţei interne.

Între efectele aplicării decretului de contingentare s-au numărat reducerea puterii de cumpărare a unui segment semnificativ al populaţiei elene şi, implicit, o scădere a standardului de viaţă, şi aşa unul destul de scăzut⁵⁰. Prin urmare, aplicarea decretului de contingentare a importului de către statul elen nu a condus la transformarea radicală în ceea ce priveşte

⁴⁷ Ibidem. Potrivit statisticilor elene însă, raportul între exporturile şi importurile României pe relaţia cu Grecia era şi mai mare, oficialii eleni înaintând un raport de 7 la 1, în favoarea României.

⁴⁸ AMAE, fond Atena, vol. 76 bis, Regimul de import al produselor româneşti în Grecia, f. 4.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem. Acestei prime perioade de contingentare avea să-i succedă o alta, începând cu data de 30 iunie 1935.

relația de schimb cu România, balanța comercială a României fiind în continuare activă pe relația cu Grecia. Este la fel de adevărat că, începând cu anul 1933, exporturile românești în Grecia au scăzut la jumătate (față de anul de referință 1932), însă scăderi au înregistrat și importurile de pe piața elenă, chiar dacă nu la fel de spectaculoase. Raportul export-import atins în 1932, de 5,2 la 1 în favoarea României, a ajuns așadar, în 1933, la nivelul 2,8/1, menținându-se un sold activ al balanței comerciale a României pe relația cu Grecia⁵¹.

Trebuie însă menționat că a mai existat un factor care a contribuit la atenuarea efectelor aplicării decretului elen din 7 mai 1932, asupra nivelului exporturilor românești pe piața elenă. Este vorba de încheierea acordului de plăți încheiat de România cu Grecia în august 1933, intrat în vigoare începând cu 15 septembrie 1933. Acordul de *clearing* în cauză prevedea reglementarea contravalorii mărfurilor românești importate în Grecia, după cum urmează: 60% devize liber transferabile și 40% bonuri de casă pentru plata importului de mărfuri grecești în România⁵². În ceea ce privește grâul, un segment important al exportului românesc în Grecia, o clauză specială prevedea 80% devize libere și 20% bonuri de casă ale Băncii Greciei⁵³. Odată cu expirarea acordului în cauză, la 15 martie 1934, cele două state aveau să negocieze o nouă înțelegere, în vigoare începând cu 17 octombrie 1934, care reglementa procentele de plată a mărfurilor românești exportate în Grecia pe trei segmente: 50% compensație cu mărfuri grecești, prin intermediul unui cont de clearing deschis la Banca Greciei în numele Băncii Naționale a Greciei, 30% devize liber transferabile și 20% compensație cu creanțe ale Băncii Greciei față de un alt stat, unde exista un sold activ al balanței comerciale (așa-zisul „clearing tripartit”)⁵⁴. Regimul de schimb derulat în condițiile acordului de plăți din 15 septembrie 1933⁵⁵ mai avea unele avantaje, între acestea fiind faptul că Banca Națională a României încasa o cotă de 60% devize pentru mărfuri generale și 80% pentru grâu și faptul că exportatorul român avea posibilitatea să negocieze bonul de casă și să intre rapid în posesia valorii importului, potrivit unui referat elaborat de consilierul economic Nicolae Mănescu⁵⁶. Mai mult, bonurile de casă reprezentau un avantaj și pentru partea

⁵¹ Vezi Anexa IV, pentru a urmări cuantumul scăderii înregistrate la exporturile României în perioada 1933–1934, ca urmare a aplicării, de către statul elen, a decretului de contingentare a importurilor.

⁵² AMAE, fond Atena, Vol. 76 bis, Acordul de clearing dintre România și Grecia din 15 septembrie 1933.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Asupra modului în care a evoluat comerțul românesc, în perioada 1932–1935, importantă este contribuția lui N.S. Penescu, *Regimurile excepționale ale comerțului românesc în anii 1932–1935. Fapte și concluzii*, București, Editura Cugetarea, 1935.

⁵⁶ AMAE, fond Atena, Vol. 76, Expunere a acordului cu Grecia din 15 septembrie 1933, realizată de consilierul economic Nicolae Mănescu, f. 156.

elenă, întrucât constituiau un titlu de import pentru importatorul de produse grecești în sezonul în care respectivele produse găseau plasament în România⁵⁷. De altfel, beneficiile pentru România ce decurgeau din aplicarea clearingului dintre cele două state erau evidențiate și într-un raport trimis de reprezentantul României la Atena, Constantin Langa Rășcanu. Acesta sublinia că, potrivit datelor proprii, din ziua semnării acordului de plăți (15 septembrie 1933), până la începutul anului 1934 (adică în mai puțin de patru luni de aplicare), importul produselor românești în Grecia se ridica la peste 80 de milioane de drahme, comparativ cu un export al produselor elene de doar 20 de milioane de drahme, în aceeași perioadă⁵⁸. Avantajele pentru partea română cuprinse în acordul de clearing din 15 septembrie 1933 erau reduse odată cu expirarea acordului și, implicit, negocierea și semnarea altui acord, cel din 17 octombrie 1934. Efectele negative pentru România decurgând din acest nou acord erau legate de schimbarea modalității de plată, prin micșorarea cotei de devize și introducerea clearingului în locul bonurilor de casă⁵⁹.

În noua situație, exportatorii români erau puși în imposibilitatea de a încasa cuantumul exportului, prin blocarea a 20% din valoarea facturii în Grecia ajungându-se la blocarea în statul elen a peste 52 de milioane de lei în timp foarte scurt⁶⁰. Mai mult, din procentul de 80% asupra contului de drahme blocat pentru plata exportului de produse grecești în România rămăseseră nerecuperate în România în jurul a 92 de milioane lei, totalul sumei ridicându-se, așadar, la suma de aproximativ 150 de milioane de lei, adică întreaga valoare a importului din Grecia din timpul unui an de zile⁶¹. De altfel, situația determina pe exportatorii români să fie reticenți în privința pieței elene și chiar să ia în considerare încetarea oricărui export în Grecia, fapt ce reprezenta o perspectivă îngrijorătoare pentru produsele românești precum lemn de construcție și vite, care, cumulate, reprezentau circa 50% din

⁵⁷ Ibidem. Același referat scotea în evidență elasticitatea conferită comerțului prin folosirea bonurilor de casă, ce ofereau posibilitatea României ca, fără a importa cantități mai mari de produse disponibile grecești, să realizeze întreaga valoare a cotei de 40% din produsele exportate și să facă chiar și o primă asupra parității drahmei.

⁵⁸ AMAE, fond Grecia, Vol. 71/4, Raportul nr. 623 din 8 martie 1934, semnat Constantin Langa Rășcanu, fila 106. Raportul precizează că, la data de 1 ianuarie 1934, se aflau în circulație bonuri de casă ale clearingului româno-elen pentru o sumă de 20 de milioane de drahme. Bonurile de casă în cauză erau atât de căutate încât se vindeau chiar deasupra parității, în vreme ce bonurile turcești și iugoslave sufereau pierderi ce mergeau până la 20% din valoarea lor.

⁵⁹ AMAE, fond Atena, Vol. 76, „Efectele acordului actual”, studiu întocmit de Nicolae Mănescu.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

exporturile românești în Grecia⁶². Dincolo de impactul asupra exporturilor românești trebuie menționat că și importul de produse grecești în România a avut de suferit, începând cu luna octombrie 1934⁶³.

Este de menționat, în acest context, că problema acordurilor de plăți și a *clearing*-ului a fost îndelung studiată de experți economiști români din perioada respectivă, contribuții de seamă oferind, în acest sens, Nicolae S. Penescu, a cărui lucrare abordează *in extenso* această chestiune⁶⁴. Penescu evidențiază, într-una din lucrările sale ce aborda chestiunea *clearing*-ului, faptul că urmare a crizei din 1929 și a depresiunii ce i-a urmat, celor două probleme clasice existente – structura și orientarea comerțului exterior –, li se adăugase o nouă problemă, „una care a căpătat astăzi o importanță capitală: aceea a plăților internaționale, adică politica devizelor”⁶⁵. Esența analizei realizate de economistul român era aceea că de primă însemnătate era „nu numai de unde și cât importăm sau exportăm, dar și în ce mod plătim sau suntem plătiți”⁶⁶.

Relațiile economice româno-elene prin prisma Înțelegerii Balcanice

Un capitol important al relațiilor economice româno-elene este legat și de constituirea și activitatea Înțelegerii Balcanice. Încă de la semnarea Pactului Înțelegerii Balcanice la Atena (9 februarie 1934), Nicolae Titulescu declara presei că Pactul de Înțelegere Balcanică trebuia să servească drept bază dezvoltării relațiilor interbalcanice în toate domeniile, în condițiile în care fiecare dintre țările semnatare aveau surplusuri de produse sau mărfuri, care puteau găsi deșeu în celelalte țări⁶⁷. Mai târziu, la conferința Înțelegerii Balcanice de la Ankara, din octombrie 1934, același Nicolae Titulescu declara, la dineul de gală oferit de Tewfik Rüstü, că Înțelegerea Balcanică era destinată să străbată gama tuturor felurilor de acorduri: „într-adevăr, noi discutăm în acest moment intensificarea relațiilor economice și a căilor de comunicație, îndeosebi a acelor care utilizând Dunărea și Marea Neagră sunt chemate să activeze schimburile statelor balcanice și ale Europei Centrale cu Asia [...]”⁶⁸.

⁶² Ibidem. În același timp, oprirea exportului în Grecia conducea la o supraofertă pe celelalte piețe și, implicit, la o scădere dramatică a prețurilor, producând în același timp atât scăderea încasărilor în valută cât și ruina producătorilor.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Vezi N. S. Penescu, *Regimurile excepționale ale comerțului românesc în anii 1932–1935. Fapte și concluzii*, București, Editura Cugetarea, 1935.

⁶⁵ Ibidem, p. 15.

⁶⁶ Ibidem, p. 16. Economistul român sublinia, în raționamentul său, că „înainte de a fi piețe de aprovizionare sau de desfacere, centrele comerciale sunt împărțite în piețe, cu platnici buni și piețe cu platnici răi”, stabilind, în același timp, o strânsă legătură între „sporirea creditorilor în valută forte” și apariția acordurilor de clearing.

⁶⁷ AMAE, fond Înțelegerea Balcanică, Vol. 13, filele 229–230. Declarațiile adresate presei străine de către Nicolae Titulescu, la 11 februarie 1934.

⁶⁸ AMAE, fond Înțelegerea Balcanică, Vol. 16, Conferința Înțelegerii Balcanice de la Ankara, 30 octombrie 1934, fila 35.

În interiorul Înțelegerii Balcanice avea să fie creat un organism ale cărui activități vizau dezvoltarea relațiilor economice între cele patru state membre – Consiliul Economic consultativ. Potrivit statutului, acest organism era structurat pe patru secții naționale (română, iugoslavă, greacă și turcă), fiecare secțiune având, la rândul său, ca membri, 5 delegați, experți pe diferite segmente, precum politică comercială în general, chestiuni agrare, probleme industriale, probleme financiare și chestiuni privind comunicațiile⁶⁹. Prima întrunire a Consiliului Economic Consultativ a avut loc la Atena, în ianuarie 1935, acestea urmându-i alte șapte sesiuni, la Ankara (aprilie 1935), la București (ianuarie 1936), la Bled (iulie 1936), la Atena (martie 1937), la Istanbul (aprilie 1938), la București (aprilie 1939) și la Belgrad (februarie 1940). Punerea în aplicare a diferitelor recomandări ale Consiliului Economic Consultativ a înlesnit încheierea de acorduri sau convenții comerciale între membrii Înțelegerii Balcanice, cele mai multe dintre ele cu caracter bilateral, în funcție de interesele statelor semnatare⁷⁰. Dată fiind existența acestui organism în cadrul entității reprezentate de Înțelegerea Balcanică, curând unele animozități existente între Grecia și România pe marginea regimului schimburilor comerciale bilaterale au început să fie tratate și în cadrul sesiunilor Consiliului Economic al Înțelegerii Balcanice.

În mod evident, partea elenă era extrem de sensibilă la faptul că diferența între exporturile României în Grecia și cele ale Greciei în România era în mod substanțial în defavoarea părții elene. Este important de subliniat, în acest context, că, dintre statele membre ale Înțelegerii Balcanice, în anul 1934, România era cea care exporta cel mai mult în Grecia, fiind secondată de Iugoslavia și Turcia⁷¹. Cât privește nivelul importurilor provenind din Grecia, pe primul loc se afla Iugoslavia, secondată de România⁷². Ca urmare a unor probleme privind regimul plăților ridicate de partea greacă, Camera de Comerț și Industrie din București înainta președintelui Secției Române a Consiliului Economic Consultativ al Înțelegerii Balcanice un raport care demonstra atitudinea mai mult decât binevoitoare a României în privința importurilor provenind din Grecia⁷³. Potrivit raportului, era evident că, în raport cu puterea sa de absorbție în privința produselor provenind din Grecia,

⁶⁹ AMAE, fond Înțelegerea Balcanică, Vol. 27, „Statutul Consiliului Economic Consultativ al Înțelegerii Balcanice”, fila 14.

⁷⁰ Chiar și protocolul final al sesiunii Consiliului Economic Consultativ de la Istanbul din 7–15 aprilie 1938 concluziona că, urmare a recomandărilor făcute anterior, fusese înlesnită încheierea de acorduri bilaterale care au dus la sporirea schimburilor comerciale între cei patru membri.

⁷¹ AMAE, fond Grecia, Vol. 6/71, Raportul din 28 februarie 1935 al Legației României la Atena, fila 106.

⁷² Ibidem.

⁷³ AMAE, fond Înțelegerea Balcanică, Vol. 27, Raportul Camerei de Comerț și Industrie din București adresat Președintelui Secției Române a Consiliului Economic al Înțelegerii Balcanice.

România acorda statului elen o poziție privilegiată, aproape de exclusivitate, pentru unele produse precum măslin, citrice etc⁷⁴. Mai târziu, ca urmare a unui memoriu adresat de delegația elenă, partea română a considerat necesar să prezinte propriile cifre privind importurile și exporturile pe relația cu Grecia, în cursul anului 1936, prin comparație cu anul 1935⁷⁵.

Datele oferite de către partea română evidențiau faptul că exporturile către Grecia se situau, în anul 1936, la suma de 657 672 000 lei, spre deosebire de anul anterior, când statul român exportase pe piața elenă mărfuri totalizând 675 913 000 lei ⁷⁶. În același timp, importurile provenind din Grecia crescuseră, de la 230 764 000 de drahme, în anul 1935, la 264 342 000 drahme în 1936. În consecință, exportul românesc scăzuse, chiar dacă nu foarte mult, în vreme ce importurile de mărfuri din Grecia crescuseră, în procente, cu aproximativ 14% ⁷⁷. Nu mai puțin important era faptul că, deși partea română demonstrase că balanța comercială a Greciei în raporturile cu România se ameliorase și că regimul restrictiv, de care fusese acuzat statul român, nu reprezenta un obstacol pentru importurile elene în România, Bucureștii își arătau și pe mai departe dispoziția de a face noi demersuri pe lângă autoritățile competente, astfel încât produsele grecești să poată fi introduse pe piața românească într-o și mai mare măsură⁷⁸. De altfel, partea română a folosit prilejul pentru a sugera Greciei că, de fapt, ceea ce constituia cu adevărat o frână în fața dezvoltării relațiilor comerciale între cele două state nu era regimul restrictiv în vigoare în România, ci mai curând condițiile destul de rigide fixate de regimul convențional de plăți impus de Atena, precum și sumele imobilizate la Banca Greciei⁷⁹. Cert este că, și de-a lungul anilor scurși de la constituirea Înțelegerii Balcanice, în cercurile oficiale elene, precum și în presă, s-a menținut convingerea că, deși Înțelegerea Balcanică avusese faima de a fi o victorie pentru conlucrarea economică a celor patru state, fapt ce ar fi trebuit să atragă foloase pentru Grecia, pentru marina sa comercială, pentru porturile sale și pentru industria sa, totuși, în fapt, Elada era departe de a fi ajutată pe tărâmul economic de către celelalte state din Înțelegerea Balcanică ⁸⁰.

⁷⁴ Ibidem. România își asigurase 96,90% din importurile de măslin, 83% din importurile de mandarine și 79% din importurile de ulei de măslin din Grecia.

⁷⁵ AMAE, fond Înțelegerea Balcanică, Vol. 27, «Réponse de la délégation roumaine au Mémoire présenté par la délégation hellénique», f. 424.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem, f. 425.

⁷⁸ Ibidem, f. 426.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ AMAE, fond Înțelegerea Balcanică, Vol. 5, Raportul Legației României la Atena nr. 2848, din 1 noiembrie 1935, fila 193. Articolul din ziar la care făcea referire raportul expediat de ministrul României la Atena, Langa Rășcanu, apăruse în „Eleftheron Vima”.

Dincolo de eforturile depuse în cadrul sesiunilor Consiliului Economic Consultativ al Înțelegerii Balcanice, statele membre și implicit România și Grecia, nu au reușit să elimine tendința aranjamentelor bilaterale semnate pe termen scurt și foarte scurt, cu efecte defavorabile asupra schimburilor comerciale între statele semnatare.

Un rol important în ansamblul schimburilor comerciale româno-elene l-au avut oamenii de afaceri din cele două state, iar în rândul acestora, mai ales cei eleni, mulți cu reședința în România. În acest context merită subliniat că mare parte din grecii stabiliți în România, în orașele porturi, au devenit, odată cu trecerea timpului, proprietari de vase comerciale renumiți. Nu întâmplător, în anul 1930 navigau pe Dunăre 111 vase sub pavilion elen, acestea fiind înregistrate la Consulatele elene din România cu proprietari stabiliți în orașele port românești⁸¹. Acestora li se adăugau un număr de 121 de vase, în mare parte șleपुरi, dar și remorchere, șalupe și vase de călători, care navigau sub pavilion românesc, deși proprietarii erau de origine elenă⁸². De cele mai multe ori, și echipajele acestor nave erau alcătuite predominant de greci. Între orașele dunărene, cei mai mulți armatori eleni erau stabiliți la Brăila, la mijlocul perioadei interbelice fiind atestate nume precum: Spiros Dumitriu, M. Embiricos (membru-fondator al Ligii greco-române), Levendis, Drakoulis, Likiardopol, Matsoukis, Valerianos, Aninos, Svoronos, Stathatos, Lalis, Kontogouris, Vretos, Mavroiannis și Venturas⁸³. Totodată, și în Galați erau stabiliți mai mulți armatori greci, printre ei aflându-se I. Varnalis, Athanasouli, Fotiadis, Papadatos, Mellisaratos, Polemis, Panagopol și Koulkoundis⁸⁴. Dat fiind numărul mare de armatori greci stabiliți în România, de cele mai multe ori transportul cerealelor, cherestelei, vitelor și al altor mărfuri de export cu destinația Grecia, se făcea chiar cu vasele acestora, punctul terminus fiind mai totdeauna marele port elen Pireu, mai ales că transportul pe apă era aproape mereu preferat celui pe uscat. Un alt segment important pentru schimburile comerciale dintre cele două state era reprezentat de proprietarii de magazine, depozite și fabrici eleni, precum și de comercianții de cereale și vite, al căror interes de afaceri îi determina să mențină legături strânse cu firme din țara de origine. În rândul acestora se aflau, în primul rând, cei din București, precum T. Mavromatis, A. Karampimperis, Zaharias Karampimperis, N. Mousouri, I. Danielopoulou, Dionysios Samiotis, Dimitraki Dimitriu, A. Lazari și mulți alții⁸⁵. Comunități

⁸¹ Paula Scalcău, *Grecii din România*, Editura Omonia, București, 2003, p. 160.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem. Mai mult, comunitatea elenă din Brăila deținea în proprietate două șleपुरi, anume, „Kastro” și „Kriti”, ce navigau sub pavilionul elen.

⁸⁴ Ibidem, p. 161. Deși cei mai mulți dintre armatorii eleni erau stabiliți la Brăila și Galați, armatori greci existau și la Sulina, Cernavodă, Giurgiu, Călărași, Turnu Severin și chiar la București (anume Louloudis).

⁸⁵ Ibidem, p. 163.

importante de oameni de afaceri greci activând în diferite domenii existau desigur și în Brăila, Galați, Constanța⁸⁶, Turnu Severin sau Sulina, iar activitatea tuturor acestor eleni și a firmelor pe care le reprezentau a însemnat tot atâtea contacte și schimburi cu țara de origine.

Este de subliniat că, în plan economic, atât România cât și Grecia au trebuit să accepte consolidarea poziției Germaniei în structura schimburilor lor comerciale (spre sfârșitul anilor '30), ambele în urma unor înțelegeri ale căror prevederi erau destul de apropiate. O sinteză elenă, elaborată pe baza unor publicații oficiale ale Societății Națiunilor, reliefa, bunăoară, în octombrie 1936, profilul schimburilor comerciale între Germania și Grecia, precum și între Germania și celelalte state din zonă, subliniind că „Germania a ajuns clientul cel mai de seamă al țărilor balcanice și al Europei Centrale”, situație care îi oferea Berlinului „o înrâurire și mai mare în Europa de mijloc și în cea sud-răsăriteană”⁸⁷. De altfel, există mai multe surse care confirmă această teză, legată de poziția predominantă a Germaniei în ansamblul schimburilor comerciale ale statelor balcanice. Se poate afirma însă că România a fost statul în care comerțul cu Germania a deținut procentul cel mai mic, prin comparație cu celelalte state balcanice⁸⁸. Ulterior, Germania avea să înființeze un organism special, tocmai în vederea studierii și evaluării profilului economiilor și materiilor prime ale statelor din zona sud-est europeană. Este vorba de cristalizarea SOEG – Societatea Sud-Est Europeană (*Südosteuropa Gessellschaft*), în februarie 1940, organism cu sediul la Viena, care oficial avea rolul „să întărească și să cultive relațiile Germaniei cu țările din sud-estul Europei”, fiind prezentat de propaganda oficială germană drept un for științific cu misiunea de prospectare⁸⁹. De altfel, pentru a păstra aceste aparențe, în capitalele statelor din zonă (la Sofia, Atena, București, Belgrad),

⁸⁶ A se vedea, în ceea ce privește Constanța, cea mai recentă contribuție cu privire la comunitatea greacă, cu importante referiri la activitatea economică a acesteia la sfârșit de secol XIX și în prima jumătate a secolului XX: Constantin Cheramidoglu, *Grecii Constanței vechi*, UER Press, București, 2022, p. 54-203.

⁸⁷ AMAE, fond 71/Grecia, vol. 12, Raportul nr. 2718, al Legației României la Atena, din 20 octombrie 1936, fila 127. Respectiva sinteză fusese publicată în ziarul atenian „Proia” din 14 octombrie 1936.

⁸⁸ Vezi, în amănunt, chestiunea, în Ioan Chiper, *România și Germania nazistă. Relațiile româno-germane între comandamente politice și interese economice*, Editura Elion, București, 2000, p. 203. De asemenea, Ioan Chiper, *L'expansion économique de l'Allemagne nazie dans les Balkans: objectifs, méthodes, résultats (1933-1939)*, in „Studia Balcanica”, Vol. 7, 1973.

⁸⁹ J. Benditer, *Situația țărilor din sud-estul Europei oglindită în documente germane (1940-1944)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, XIV, 1977, p. 406.

aveau să fie organizate diferite conferințe pe teme economice, susținute de experți germani sau de specialiști provenind din respectivele state⁹⁰.

Pentru a sintetiza relațiile economice dintre România și Grecia de-a lungul perioadei interbelice, se poate afirma că evoluția acestora a fost una destul de sinuoasă, cu perioade pozitive în planul schimburilor, precum și cu intervale mai puțin fericite, chiar dacă doar trecătoare. Dincolo de modificarea aproape continuă a legislației, în cele două state (în ceea ce privește schimburile comerciale), precum și de caracterul efemer al atâtor acorduri și convenții - multe din ele modificate aproape de la an la an, schimburile între cele două state au continuat să se dezvolte, în ritmuri diferite. Merită menționat aici că nu numai Grecia și România și-au reglementat pe termene scurte schimburile comerciale bilaterale. În acea perioadă, cele mai multe state au ezitat să-și asume angajamente bilaterale pe termen lung, preferând semnarea de acorduri comerciale sau acorduri, strict limitate ca scop și durată, în locul tratatelor de comerț.

Ideea centrală ce se desprinde din studiul evoluției schimburilor între cele două state în perioada interbelică este aceea că balanța comercială a fost întotdeauna favorabilă României, dincolo de eforturile continue ale Atenei de a ameliora situația schimburilor pe relația cu România, prin diferite măsuri. Poziția deținută de România pe piața elenă nu a putut fi zdruncinată datorită structurii celei mai mari părți a exporturilor românești, reprezentată de produse de primă necesitate, de care statul elen nu se putea dispensa. România și-a păstrat astfel poziția de monopol pe piața elenă, de-a lungul întregii perioade interbelice, în ceea ce privește petrolul și produsele de petrol, precum și la porumb, în vreme ce la unele articole a deținut poziția de lider de-a lungul unor intervale mai scurte. În structura exporturilor statului elen pe piața românească primul loc a fost ocupat de citrice, urmate de măsline și ulei de măsline, însă chiar dacă piața românească era aprovizionată în covârșitoare majoritate cu produsele amintite doar din Grecia, acest lucru nu a reușit să inverseze nicidecum soldul balanței comerciale dintre cele două state. Evoluția soldului balanței comerciale greco-române începând cu anii '20 până în 1937 a fost neregulată în ce privește valoarea. Pentru perioada 1923–1929, bunăoară, s-a înregistrat cel mai înalt sold din perioada interbelică (cu excepția anului 1937), limita maximă fiind aceea de 887 milioane de drahme în 1927, iar cea minimă de 742 milioane de drahme în 1928. Între anii 1930–1936 s-a înregistrat soldul cel mai mic, limita minimă fiind de 309 milioane de drahme în 1934, iar cea maximă de 566 milioane drahme în 1935. Soldul record pentru întreaga perioadă interbelică avea să fie înregistrat abia în anul

⁹⁰ Ibidem, p. 407. Pe măsură ce Wehrmachtul înainta în Europa, SOEG a fost însărcinată cu misiunea de a colecta diverse propuneri provenind de la cercurile interesate, cu scopul elaborării unor planuri detaliate, legate de potențialul economiilor statelor din zonă, fiind vizate domenii extrem de variate, de la industria lemnului până la agricultură.

1937, suma fiind de 1 456,7 milioane de drahme. Dacă se ia în calcul raportul dintre import și export, acesta urmează o tendință descrescătoare până în 1930, după care urmează o linie cu oscilații între 1/12,44 în 1932 și 1/3,22 în 1934. Soldul cel mai ridicat al perioadei avea să fie atins în 1928. Au existat, desigur, și alți factori care au influențat evoluția relațiilor economice dintre cele două state, între acestea cel mai important fiind criza economică mondială, de-a lungul căreia poate fi observat un declin al schimburilor dintre cele două state, mai ales în ceea ce privește exportul de cereale, tendință evidentă, de altfel, la nivel mondial.

Dincolo de unele evenimente precum semnarea Pactului de neagresiune și arbitraj din martie 1928, de legăturile între Casele Regale sau de calitatea de membru a celor două state în cadrul Înțelegerii Balcanice, în relațiile bilaterale, în plan economic, dintre România și Grecia, de cele mai multe ori au contat interesele pragmatice ale statelor în cauză, legate de propriile proiecte sau necesități, acestea din urmă fiind cele care au dictat impunerea unor noi condiții în ceea ce privește schimburile comerciale cu celălalt stat, structura acestora, politica vamală sau contingentările, de o parte și de cealaltă.

ROMANIAN-HELLENIC ECONOMIC RELATIONS IN THE INTERWAR PERIOD. A FEW CONSIDERATIONS

Abstract: The Romanian–Greek relations followed, during the last decades of the XIXth Century and the first decades of the XXth Century, a rather winding course, being influenced by various bilateral disputes, mainly regarding particular juridical problems concerning the inheritance and succession of Greek individuals, as well as minority issues. As far as bilateral trade and economic relations are concerned, they developed continuously throughout the interwar decades, when the Romanian-Greek trade balance was constantly favorable to Romania. Based mainly on archival materials, this paper is an attempt to assess the main aspects of the Romanian-Greek Economic relations, the variety and consistency of their bilateral trade, as well as the differences and the moments of *rapprochement* between the two countries, in a time frame comprising the interwar decades.

Keywords: Interwar period, Romanian-Greek Relations, Balkan Entente, Economic Relations.